

II. MEŞRUTİYETİN İLÂNINDAN SONRA POLİS TEŞKİLÂTININ DEĞİŞİMİ VE DÖNÜŞÜMÜ

Nureddin VAN

Dr.

ÖZET: Osmanlı Devleti'nde kuruluşundan itibaren asayiş ve güvenlikten sorumlu çeşitli görevliler vardı. Tanzimat Dönemi'nde ise 31 Mart 1845 tarihli bir müzekkere ile "polis" adıyla bir teşkilât kuruldu. Ardından da önce Zabtiye Müşiriyeti (15 Şubat 1846) sonra Zabtiye Nezareti (4 Aralık 1879) teşkil edilerek asayiş ve güvenlik işleri bunlara devredildi. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra da başlangıçta yeni nazırlar atamak suretiyle Zabtiye Nezareti ıslah edilmeye çalışıldı. Ancak bundan istenen netice alınamayınca nezaret kaldırıldı ve yerine Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti kuruldu (4 Ağustos 1909). İlk müdür olarak da Hareket Ordusu Kumandanlarından Miralay Galip Bey (Pasiner) atandı. Onun başkanlığında Avrupa'ya bir heyet gönderildi. Heyetin yaptığı incelemeler ve hazırladığı raporlar doğrultusunda da polis teşkilâtında yeni yapılanmaya gidildi. İttihatçılar eski polis kadrolarını büyük oranda tasfiye edip kendilerine yakın kişileri göreve getirdiler. Diğer taraftan 4 Haziran 1911 tarihinde İstanbul'daki etkinliklerini artırmak amacıyla Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti'nden farklı olarak bir de İstanbul Polis Müdüriyeti-i Umûmiyyesi teşkil ettiler. İstanbul'un asayışı bu yeni müdüriyete verildi ve o da Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti gibi Dahiliye Nezareti'ne bağlandı.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet, İttihatçılar, Zabtiye Nezareti, Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti, İstanbul Polis Müdüriyeti-i Umûmiyyesi, Miralay Galip Bey, Polis.

ABSTRACT: Since its foundation Ottoman Empire had officers who were responsible for order and security. At the Tanzimat with a negotiation dated on 3 March 1845, they had founded a governance called "police". Later on, first Zabtiye Müşiriyeti (15 February 1846) than Zabtiye Ministry (4 December 1879) were constituted and all the order and security job were transferred into them. After the announcement of Second Constitutional, Zabtiye Ministry removed and in place of it The General Directorate of Security (4 August 1909) was founded. One of the commander of The Action Army, Colonel Galip Bey (Pasiner) was assigned as first manager. A committee under the presidency of him was sent to Europe. Police Department was reorganized in accordance with the reviews and reports carried out by the committee. Young Turks, liquidated old police posts substantially and inaugurated the ones who were close to themselves. Moreover, to increase their activity, at 4 June 1911 in İstanbul apart from The General Directorate of Security had been constituted İstanbul Police General Directorate (İstanbul Polis Müdüriyeti-i Umûmiyyesi). This new directory was charged of İstanbul's order and like The General Directorate of Security it also tie up to Ministry of the Interior.

Key Words: Second Constitutional, Young Turks, Zabtiye Ministry, The General Directorate of Security, İstanbul Police General Directorate, Colonel Galip Bey (Pasiner), Police.

II. MEŞRUTİYETİN İLÂNINDAN SONRA ASAYİŞ

1889 yılında İstanbul'da gizli bir cemiyet olarak kurulan İttihad-ı Osmânî (daha sonra İttihad ve Terakki Cemiyeti)'nin faaliyetleri ve baskısı sonucunda II. Abdülhamid anayasayı tekrar yürürlüğe koymuş ve böylece II. Meşrutiyet dönemi başlamıştı (23 Temmuz 1908). Bu gelişme karşısında başlangıçta kısa bir şaşkınlık yaşayan İstanbul halkı birkaç gün sonra sokaklara dökülmüştü. Hürriyet, adalet, eşitlik gibi kavramların bol miktarda kullanıldığı sevinç gösterileri ve kutlamalar şeklinde başlayan bu hareketlilik giderek bir asayişsizliğe dönüşmüştü. Nitekim dönemin tanıklarından gazeteci Ahmet İhsan Bey'in,

"... Bâbüali Caddesi'yle bizim matbaanın önü ve içi adam almaz duruma geldi. Her taraftan yağmur gibi telgraflar, mektuplar yağıyordu. Hepimiz tanımlanamaz bir coşkuya kapılmıştık. Yirmi yıl bir zindanın karanlık köşesinde kapalı kaldıktan sonra serbest bırakılmış adamlar gibi özgürlüğün sarhoşuyduk ve gittikçe coşuyorduk. İstanbul da coşuyordu. Kaynamaya başlamıştı ve kaynıyordu" (Tokgöz, 1993: 128).

sözleri de bu gidişatı ortaya koymaktaydı. Geceleri sokağa çıkmak can güvenliği açısından tehlikeli bir hâle geldi. Güvenlik güçleri ise çaresiz ve etkisiz durumdaydı (Lermioğlu, 1976: 28-29). Bunun üzerine İttihat ve Terakki

Cemiyeti herkesin işiyle gücüyle meşgul olması; gösterilere son verilmesi; hiç kimsenin başkasının mal, can ve namusuna taarruzda bulunmaması ve herkesin birbirine karşı hürmet göstermesi gerektiğini ilân etti.¹ Ancak Cemiyet İstanbul'a hakim olamadığı için, alınan tedbirlere rağmen, bu gösteriler bir süre daha devam etti.

Meşrutiyetin ilânından sonra asayişin bozulmasının çeşitli sebepleri olup bunlardan biri Abdülhamid döneminde basına uygulanan sansürün kaldırılmasıydı. Nitekim bu kararın ardından birçok gazete ve dergi yayımlanmaya başlandı. Gazeteci Ahmet Emin Bey'in:

"Otuz üç yıllık bir istibdattan ve zoraki sükkattan sonra içini dökmek hevesi bir salgın halini almıştı. Her gönülde aslanlar yatıyordu. Varını yoğunu paraya çevirenler günlük gazeteler, haftalık, aylık dergiler, broşürler, kitaplar neşretmek üzere yarıya girişmişlerdi" (Yalman, I, 1970: 63; Yalçın, 2000: 44; Tokgöz, 1993: s. 151).

sözleri de bunu açıkça ortaya koymaktadır. Eski yönetim karşıtı veya yeni yönetim taraftarı bazı kimselerin yaptığı ateşli konuşmalar da halkı galeyana getirmekteydi (Yalçın, 2000: 159; Yalman, I, 1970: 63). Asayiş bozan en önemli etken ise çıkarılan genel af olmuştu (28 Temmuz 1908). Siyasi tutuklular için çıkarılan bu affın kapsamı sonradan İstanbul ve taşra hapisanelerinde bulunan tüm adi suçluları da içerecek şekilde genişletilmişti. Bu karar hem İstanbul'u hem de taşrayı etkilemiş, kundakçılık ve hırsızlık gibi bazı suçlarda artışa yol açmıştı (İbrahim Feridun, 1326: 291).² Nitekim bu artış basında çıkan haberlere ve resmi belgelere de yansımıştı.³

Meşrutiyetin getirdiği iyimser havadan etkilenen ve hürriyeti kendilerince yorumlayan işçilerin, çalışma koşulları ve ücretleri beğenmeyip greve gitmesi de asayiş olumsuz etkilemişti. İlk olarak meşrutiyetin ilânından altı gün sonra, Adalar'a yolcu taşıyan İdare-i Mahsusa vapurları çalışanları, ardından da Tütün Rejisi, Anadolu Demiryolu Şirketi, İstanbul tramvayları ve Şark şimendiferleri çalışanları; ayrıca Feshane, matbaa, tabakhane, fırın ve temizlik işçileri greve gitmişti (Karakışla, 1998: 32-33).⁴ Osmanlı yetkilileri ise grevi asayişin ihlâli olarak gördükleri için grevcilere çoğu zaman asker, polis ve zabıta müdahale etmekteydi. Ancak bazen sevk edilen polis ve askerler bile sükküneti sağlamakta yetersiz kalıyordu.⁵ Nitekim alınan bütün tedbirlere rağmen grevlerin devam etmesi üzerine 8 Ekim 1908'de çıkarılan Tatil-i Eşgâl Cemiyetleri Hakkında Kanun-ı Muvakkat⁶ ile bazı sınırlamalar getirilmiş ve grev yapmak neredeyse yasaklanmıştı. Meşrutiyetin ilânından bu kanunun çıkarılmasına kadar geçen kısa sürede toplam yüz üç grev düzenlenmiş olması⁷ da bunların asayiş üzerindeki olumsuz etkisi hakkında bir fikir vermeye yeterlidir.

Emniyet ve asayişin bozulmasının önemli sebeplerinden birisi de yasak olmasına rağmen gece geç saatlere kadar açık tutulan meyhane ve kafe şantan gibi yerlerle kumarhaneler ve genelevlerdi. Nitekim *İkdam* Beyoğlu tarafında kumarhanelerin gündün güne çoğaldığından ve gençlerin buralara gittiklerinden şikâyet etmekte;⁸ *Yeni Gazete* ise kahvehanelerin adeta birer kumarhaneye dönüştüğünü ve zabitanın bunu önlemekte yetersiz kaldığını belirtmekteydi.⁹ Zabıta Nezareti ise tebliğler yayımlayarak bunun önünü almaya çalışıyordu.¹⁰ Asker ve subaylardan bazıları da Galata rıhtımındaki gazinolara gitmek; adaba uygun olmayan davranışlarda bulunmak; Dolapdere ve Kılıburnu civarındaki genelevlere musallat olmak ve sağa sola ateş ederek cam çerçeve kırmak suretiyle asayiş ihlâl etmekteydi. Zabıta memurları ise ya görev mahallerinde bulunmuyor veya bu tür olaylara karşı kayıtsız kalıyordu.¹¹ Hatta askeri personelden bazılarının bu işi kendilerine engel olmak isteyen zabıta memurlarına silâh çekmeye kadar ileri götürdüğü de vakiydi.¹² Diğer taraftan sokağa çıkan kadınların sözlü ve fiili tacize uğradıklarına dair basında

¹ *İkdam*, 27 Temmuz 1908, nr. 5090, s. 1.

² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Zabıta Nezareti (ZB), 335/36, lef 1, 15 Temmuz 1909/2 Temmuz 1325. Mesela Aydın, İzmir ve Ödemiş hapisanelerinden tahliye edilen suçluların tekrar cinayet işleyip şikavette bulduklarından bahisle Aydın vilayetinden askeri kuvvet talep edilmişti [Dahiliye Nezareti Mektûbi Kalemi, (DH. MKT), 2672/60, 1 Aralık 1908/7 Za 1326].

³ BOA, DH. MKT, 2649/9, 5 Kasım 1908 (23 Teşrinievvel 1324); 2660/17, 16 Kasım 1908 (3 Teşrinisani 1324); 2690/47, 23 Aralık 1908 (10 Kanunievvel 1324); *Tanin*, 8 Ekim 1908, nr. 69; *Hukuk-ı Umûmiyye*, 4 Ekim 1908, nr. 19, s. 3; *Yeni Gazete*, 1 Kasım 1908, nr. 73, s. 4; *İkdam*, 11 Kasım 1908, nr. 5195, s. 3.

⁴ Ayrıca bkz. *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı, 23 Temmuz 1908-23 Temmuz 1909*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 78-79, 122-125.

⁵ BOA, DH. MKT, 2794/78, 15 Nisan 1909 (2 Nisan 1325).

⁶ *Takvim-i Vekayi*, 10 Ekim 1908 (27 Eylül 1324), nr. 11, s. 3-4.

⁷ *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı...*, s. 149.

⁸ *İkdam*, 11 Kasım 1908, nr. 5195, s. 4.

⁹ *Yeni Gazete*, 1 Kasım 1908, nr. 73, s. 2-3.

¹⁰ *Tanin*, 19 Ağustos 1908, nr. 19, s. 4.

¹¹ *Hukuk-ı Umûmiyye*, 1 Ekim 1908, nr. 17, s. 4; ZB, 357/106, 17 Ekim 1908; 357/112, 21 Ekim 1908 (8 Teşrinievvel 1324).

¹² BOA, DH. MKT, 2629/82, 13 Ekim 1908 (30 Eylül 1324).

bazı haberler çıkmaktaydı.¹³ Zabtiye Nezareti, bu yayınlar üzerine, bir bildiri yayınladıysa da bundan beklenen sonuç alınmadı.¹⁴

Diğer taraftan yaşanan iç ve dış siyasi gelişmeler de asayiş sarsıcı bir etkiye sahipti. Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilân etmesi (5 Ekim 1908), bir gün sonra da Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhâkı ve Girit'in Yunanistan'a katılma kararı alması gibi siyasi gelişmelere gösterilen tepkiler ve yapılan mitingler asayişin sağlanmasını zorlaştırmıştı.¹⁵ Özellikle Bosna-Hersek'in ilhâkına karşı halkta büyük bir tepki oluştu ve protestolar düzenlendi. Bu tepkiler daha sonra Avusturya mallarının ülkeye girişi ve satılmasının engellenmesine yönelik bir boykota dönüştü. İstanbul'da çeşitli beyannameler dağıtılarak, Avusturya yapımı olan fesleri satın almak isteyenlere engel olunmuş ve hatta mağazalardaki mallara el koyma teşebbüsleri yaşanmıştı. Nitekim Avusturya Şefareti, zarar gören tüccarlarının talebi üzerine, bu tür olayların önlenmesini istemiş ve boykotta devlet memurlarının da aktif olarak rol aldığını iddia etmiş; hatta İstanbul'daki Avusturya Posthanesi önünde görevli polislerce postahaneye mektup ve benzeri şeyler vermek isteyenlere engel olduğunu ve ellerindekilerin zorla alındığını ileri sürmüştü. İttihat ve Terakki Hükümeti ise memurların boykota iştirak edemeyeceğini belirtmiş, eğer böyle bir durum varsa engelleneceği vaadinde bulunmuş, ayrıca Zabtiye Nezareti'nden de gerekli tedbirleri almasını istemişti.¹⁶

Meşrutiyet karşıtı bazı kimselerin yol açtığı olaylar da ciddi asayiş sorunlarına yol açtı. Bunların bir kısmı dini duyguların istismar edilmesi yoluyla ve toplumun genel ahlâkını koruma gerekçesiyle ortaya çıkan taşkınlıklardı. Bunlardan biri Kör Ali Olayı idi.¹⁷ Hüseyin Cahit, 31 Mart İsyanı'nın bir provası olarak değerlendirdiği bu olayda göstericilerin herhangi bir polis müdahalesiyle karşılaşmadan İstanbul içinde dolaşmaları karşısında "bu olay karşısında İstanbul'da güvenlik güçleri ve hükümet vardı denilebilir mi?" diye sormuş ve bu durumu eleştirmişti (Yalçın, 2000: 66-67). Polisin içinde bulunduğu zaafı gösteren bu tür olayların en önemlisi ise Beşiktaş Karakolu'nda yaşanan bir linç vakasıydı. Olayın bir karakolda yaşanması ve zabitanın bunu önlemede yetersiz kalması büyük tepki çekmişti. Çünkü genel kanaate göre böyle bir olayın Abdülhamid zamanında yaşanması mümkün olmadığı gibi Beşiktaş Karakolu'nun adı bile insanları ürkütmeye yeterdi.¹⁸ Bu olay birçok kişi tarafından hürriyete, Kanun-ı Esasi'ye ve millete karşı işlenmiş bir cinayet olarak nitelendirilmişti.¹⁹ Olayın ardından bir grup Rum ve Ermeni tarafından verilen dilekçede gayrimüslimlerin büyük bir telaş ve heyecan içinde olduğu; hükümet memurlarının vazifelerini yapmadıklarının açıkça görüldüğü; halkın bunlara olan güven ve itimadını yitirdiği belirtildikten sonra huzur ve asayişin yeniden temini için sorumluların cezalandırılması ve değiştirilmesi talep edilmişti.²⁰ Nitekim bu tepkilerin de etkisiyle olayda ihmalî görülen Beşiktaş polislerinin tamamı değiştirilmişti.²¹

¹³ *İkdam*, 11 Ekim 1908, nr. 5166, s. 4; 12 Ekim 1908, nr. 5167, s. 4; *Tanin*, 13 Ekim 1908, nr. 74, s. 8.

¹⁴ *Tanin*, 17 Ekim 1908, nr. 78, s. 8.

¹⁵ Mesela, Girit'in Yunanistan'a ilhâkına dair şayialar üzerine 9 Ocak 1909 tarihinde de Sultanahmet Meydanı'nda büyük bir miting düzenlenmiş ve konuşmalar yapılmıştı (*İkdam*, 10 Ocak 1909, nr. 5253, s. 2-3).

¹⁶ BOA, DH. MKT, 2630/43, 13 Ekim 1908/30 Eylül 1324; 2631/44, 15 Ekim 1908/2 Teşrinievvel 1324; 2637/50, 22 Ekim 1908/9 Teşrinievvel 1324; 2639/4, 24 Ekim 1908/11 Teşrinievvel 1324; 2669/36, 26 Kasım 1908/13 Teşrinisani 1324.

¹⁷ BOA, DH. MKT, 2627/91, 15 Ekim 1908 (28 Eylül 1324). Fatih'te Halıcılar Camii'nin imamı olan bu şahıs 6 Ekim 1908 tarihinde büyük Fatih Camii'nde yaptığı bir vaaz esnasında anayasa ve millet meclisi aleyhinde sözler sarf etmişti. Bundan etkilenen küçük bir grup Beyazıt ve Köprü yoluyla önce Beşiktaş'a, oradan da Yıldız Sarayı'na yürümüş, bu arada yolda yeni katılımlarla giderek büyümüştü. "Şeriat" talebinde bulunan göstericiler, parlamenter yönetimin ve anayasanın ortadan kaldırılması, meyhanelerin kapatılması, insan portreleri ve fotoğrafının yasaklanması, kadınların tesettüre sıkı bir şekilde bağlı kalması gibi taleplerde bulunmuştu. Bir süre sonra sorumlular yakalanarak idam edilmişti. Bir başka gün, Üsküdar'da Yeni Camii İmam Vekili Abdülkadir teravih namazı sonrası cemaati galeyana getirerek tiyatro ve karagöz oynatan yerleri basarak tahrip etmiş ve seyircileri dağıtmıştı. Abdülkadir Olayı veya Karagöz Olayı denilen bu hareket zabita tarafından bastırılmış ve sorumluları tutuklanmıştı. Bkz. François Geogon, "1908 Jöntürk Devrimi Sonrasında İstanbul'da Ortaya Çıkan Birkaç Vak'a Üzerine", *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza: 18.-20. Yüzyıllar* (Derleyenler: Noémi Lévy-Alexandre Toumarkine), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2007, s. 147-149; *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı...*, s. 138.

¹⁸ 14 Ekim 1908 tarihinde gerçekleşen bu olayda Bedriye adındaki dul bir kadın sevdiği Todori adlı Rum bahçıvana kaçmış, kızın babasının polise başvurması üzerine şahıslar Beşiktaş Karakolu'na getirilmişti. Bir Müslüman kadının bir Hristiyan'la ilişki kurmasına sinirlenen ayak takımı karakola saldıran erkeği öldürmüş kadını da öldüresiye dövmüştü. Olaydan sonra Rum işyeri sahipleri kepenklerini indirmişti. Todori'nin naaşı bir araba üstüne konularak İstanbul'un Rum mahallelerinde dolaştırılmış, Tatavla'daki cenaze töreninde de büyük bir kalabalık toplanmıştı. Bkz. Yalçın, *a.g.e.*, s. 77-78; Geogon, *a.g.m.*, s. 148.

¹⁹ Hüseyin Cahit, "Beşiktaş Vakâ-yı Elfimesi" *Tanin*, 16 Ekim 1908, nr. 77, s. 1; "Beşiktaş Hadisesi Münasebetiyle", *İkdam*, 17 Ekim 1908, nr. 5172, s. 1.

²⁰ BOA, DH. MKT, 2632/42, 15 Ekim 1908 (2 Teşrinievvel 1324).

²¹ BOA, ZB, 357/123, 28 Ekim 1908 (15 Teşrinievvel 1324).

Ayrıca birçok esnaf ve tüccarın imzalamış olduğu ve İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetimine takdim edilen bir dilekçede son günlerde gerçekleşen bazı asayiş olayları dile getirilmiş ve bu tür olayların ticari hayata zarar vereceği uyarısında bulunulmuştu. Hatta polis teşkilâtı ve kadrolarının ıslahı için yapılması gerekenler sıralanmış ve bunun için gerekirse maddi kaynak bile sağlanabileceği belirtilmişti.²²

ZABTİYE NEZARETİNİN KALDIRILMASI VE EMNİYET-İ UMÛMİYYE MÛDÛRİYETİ'NİN TEŞKİLİ

Bir taraftan asayiş bozucu bu tür olaylar yaşanıyor, diğer yandan da polisin etkisizliğinden şikâyet ediliyordu. II. Meşrutiyetin ilânını sağlayan İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları ise pek ortalıkta görünmüyordu. Çünkü kendilerini henüz devleti yönetecek kapasitede görmedikleri için kurdukları şubeler vasıtasıyla hükümetleri dışarıdan denetlemeyi tercih etmişlerdi. İşte İttihat ve Terakki Cemiyeti bu “denetleme iktidarı” sırasında eski rejimin siyasal elitlerine karşı elini güçlendirmek için polisin denetimini kendi eline almak istedi. Bu amaç doğrultusunda yapılan ilk icraatlardan biri Beyoğlu Mutasarrıfı Hamdi Bey’in Zabtiye Nazırlığına atanmasına tepki gösterilmesi oldu (25 Temmuz 1908).²³ Nitekim halkın ve basının tepkisi üzerine Hamdi Bey üç gün sonra azledildi. Onu bu göreve getiren Sadrazam Said Paşa da iki gün sonra istifaya mecbur kaldı (Topuzlu, 1994: 83-84; Yalçın, 2000: 33). Yeni Zabtiye Nazırına duyulan bu tepkinin nedenini ise gazeteci Ahmet İhsan Bey ‘in şu sözleri açıklamaktadır:

“Bu, Meşrutiyet âşklarının sırtına müthiş bir buzlu duş [etkisi] yaptı! ...Beyoğlu Mutasarrıfı Hamdi Bey, kesinlikle özgürlük hareketinin üzerine bir mum söndürme külâhı görevi görmek için geliyordu” (Tokgöz, 1993: 130).

Hamdi Bey’in yerine 30 Temmuz 1908 tarihinde Edirne Valisi Ziver Bey atandı²⁴ ise de kendisi beş altı gün sonra istifa etti. Çünkü o günlerde ortam gerilmiş, hafiyelik ve yolsuzluk yaptıkları düşünülen eski yöneticilere karşı büyük bir tepki oluşmuştu. Gazete ve mizah dergilerinde olumsuz yayınlar yapılmakta, bunların etkisiyle bazıları yakalanarak türlü hakaretler altında Zabtiye Nezareti’ne getirilmekteydi.²⁵ Ayrıca, ihtilâlden bir hafta sonra, eski yönetimin önemli bir simgesi olarak görülen hafiyelik kaldırıldı (30 Temmuz 1908).²⁶ Bu suretle ihtilâli destekleyen ve beklenti içinde olan çevrelere de bir mesaj verilmiş oldu. Ziver Bey’in istifasından sonra da Zabtiye Nazırlığına Ferik Sami Paşa (Farukî) getirildi.²⁷ Meşrutiyetten sonra atanan zabtiye nazırları içinde en uzun süre görev yapanı olan Sami Paşa da sağlık sorunları gerekçesiyle istifa edince bu göreve son olarak Ferik Ali Paşa getirildi (15 Nisan 1909).²⁸ Abdülhamid döneminde yirmi sekiz yılda dört Zabtiye Nazırı görev yapmış olmasına rağmen, İttihatçılar daha bir yıl dolmadan aynı sayıda nazır değiştirmişlerdi. Amaç bu sayede etkinliklerini artırmaktı, ancak bu istikrarsızlık asayişin sağlanmasını da geciktirmekteydi.

Diğer taraftan İttihatçılar kendilerine yakın kişileri hükümete sokmaya başlamıştı. Bunun sonucunda hükümet, ilerleyen günlerde muhaliflere karşı daha sert bir tutum takınmış, bu durum İttihatçılara karşı bir tepki doğmasına neden olmuştu. Muhalefetin öncülüğünü de 14 Eylül 1908 tarihinde kurulan Osmanlı Ahrar Fırkası ile *Volkan* gazetesi muharriri Derviş Vahdetî’nin kurduğu İttihad-ı Muhammedî Fırkası (5 Nisan 1909) yapmaktaydı. Yeni dönemde işten çıkarılan memurlarla talimlerin çokluğundan ve subayların tutumundan şikâyetçi olan bazı askerler de bu muhalefet içinde yer almıştı. Ayrıca işlenen bazı fail-i meçhul cinayetler de İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne duyulan öfkeyi artırmıştı. Bunlardan ilki İsmail Mahir Paşa’nın Sultanahmet civarında silâhla öldürülmesiydi (2 Aralık 1908). Bu olay, cemiyetin İstanbul’da yitirdiği gücü yeniden kazanmak için ortadan kaldırılmasına hükmettiği birinin öldürülmesi olarak algılanmıştı (Yalçın, 2000: 87-88). Bu cinayetlerden en fazla tepki çekenini ise muhaliflerden Mevlanzâde Rıfat Bey’in çıkarttığı *Serbestî* gazetesi başyazarı Hasan Fehmi Bey’in 6 Nisan 1909 gecesi Galata Köprüsü üzerinde vurulmasıydı. Köprünün her iki tarafında karakol bulunmasına rağmen olayın faili kaçtığı için çoğu kimse bunu siyasi bir cinayet olarak değerlendirmişti. Hasan Fehmi Bey’in cenaze töreni muhalefetin güç gösterisine dönüşmüş ve 31 Mart İsyânı’na zemin hazırlamıştı (Ali Cevat, 1991: 46; Yalman, I, 1970: 92-93).

²² BOA, DH. MKT, 2635/68, 20 Ekim 1908 (7 Teşrinievvel 1324).

²³ Hamdi Bey, 25 Temmuz 1908 tarihinde 21.600 kuruş maaşla bu göreve atanmıştı (BOA, DH. MKT, 2686/100).

²⁴ Ziver Bey çektiği telgrafla o gece Viyana Treniyle yola çıkacağını bildirmektedir. O’nun İstanbul’a gelişine kadar nezaret muavini Ragıp Bey vekâlet edecekti. Belediye Muhafızı Ferik Cemal Paşa da ihtiyaten Zabtiye Dairesi’nde bulunarak asayişin muhafazasına yardımcı olacaktı [BOA, Yıldız Sadaret Hususi Maruzat (Y. A. HUS), 524/15, 30 Temmuz 1908/17 Temmuz 1324].

²⁵ Mesela, 1 Ağustos 1908 tarihinde yayın hayatına başlayan *Tanin* birkaç gün boyunca bazı paşaların mal varlıklarını gösteren yayınlar yaptı (*Tanin*, 8, 9, 10 ve 11 Ağustos 1908, nr. 8, 9, 10 ve 11).

²⁶ “Hafiyeliğin İlgası Hakkında İrade-i Seniyye, 17 Temmuz 1324/2 B 1326”, *Düstur*, Tertib-i sani, I, 9-10.

²⁷ *Tanin*, 15 Ağustos 1908, nr. 15, s. 3; 24 Ocak 1909, nr. 173, s. 3.

²⁸ BOA, DH. MKT, 2794/49; 2794/96, 15 Nisan 1909 (2 Nisan 1325); *İkdam*, 17 Nisan 1909, nr. 5350, s. 3.

Bu ortam içinde olgunlaşan 31 Mart (13 Nisan 1909) karşı devrimi, Birinci Ordu'ya bağlı Avcı Taburlarının isyan ederek Ayasofya Meydanı'nda toplanmasıyla başladı. İttihatçı bir çizgide yayın yapmakta olan *Tanin* ve *Şürâ-yı Ümmet* gazetelerinin matbaaları yağmalandı. Adliye Nazırı Nazım Paşa ile mebus Emin Arslan Bey, İttihatçılardan meclis başkanı Ahmet Rıza ve Hüseyin Cahit Beyler zannedilerek yanlışlıkla öldürüldü. Bunun üzerine İttihatçıların birçoğu kaçmak veya saklanmak zorunda kaldı.²⁹ İsyân karşısında zor durumda kalan Hilmi Paşa kabinesi de istifa etti. İstanbul'da bu şekilde bir yenilgiye uğramış olan Cemiyet, Makedonya bölgesinde ve Üçüncü Ordu içindeki gücünü hâlâ muhafaza etmekteydi. Nitekim bu gelişmeler üzerine oluşturulan "Hareket Ordusu", isyancı birlikleri disipline sokmak ve başkentteki düzeni sağlamak amacıyla Selanik'ten yola çıktı.³⁰ Hareket Ordusu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa da hükümete ultimatom niteliğinde bir telgraf göndererek şu tedbirlerin alınmasını istedi: Ayaklanmaya katılmış olan askerlerin İstanbul'dan uzaklaştırılması; Üçüncü Ordu'nun bir fırkasının İstanbul'a yerleştirilmesi; özel bir durum ortaya çıkmadıkça İstanbul'un asayişinin polis ve jandarmanın elinde olması; Meclis-i Mebusan'ın anayasaya uygun olarak toplanması, bir reis seçmesi ve bir kabine oluşturulması. Ayrıca meclisin basın-yayın, cemiyetler ve kulüpler, toplantı ve miting düzenlenmesi ve işsiz güçsüz serserilerin durumu gibi konularda bir kanun veya nizamname yapması istendi.³¹ Diğer taraftan asayişini sağlamak amacıyla resmî bir ilân yayımlandı³² ve ardından da sıkıyönetim ilân edildi (25 Nisan 1909).³³ Çünkü genellikle etkin ve topluma nüfuz etmiş bir polis örgütlenmesinin gerçekleştirilemediği dönemlerde siyasal elitin ilk tercihi sıkıyönetim ilân etmektir (Ergut, 2004: 194). Bu arada Hareket Ordusu'nun İttihat ve Terakki adına hareket ettiği yönünde basında çıkan yorumlar üzerine bir beyanname yayınlanarak bu ordunun herhangi bir cemiyetle ilişkisi olmadığı "ilân ve ihtar" olundu.³⁴ İsyânın bastırılmasından sonra da II. Abdülhamid tahttan indirilerek (27 Nisan) yerine V. Mehmet Reşad getirildi.

İsyânın bastırılmasından sonra Divan-ı Harpler kuruldu ve olaylardan sorumlu görülenler çeşitli cezalara çarptırıldı. Bir kısmı kürek ve kalebentlik cezasına çarptırılırken³⁵ bazıları da idama mahkûm edildi veya sürgüne yollandı. İdamların "medar-ı intibah ve ibret olmak üzere" ilânı hususu vilayet ve sancaklara tebliğ edildi.³⁶ Bundan başka Divan-ı Harp, isyandan önceki döneme ait gazete koleksiyonlarını gözden geçirerek gazete sahiplerini ve yazarlarını sorguya çekti, bazılarını da idama mahkûm etti.³⁷ Örfî idare aleyhinde yayın yapan muhalif gazeteler geçici olarak

²⁹ 31 Mart İsyânı sırasında yaşananların geniş bir anlatımı için ayrıca bkz. Yalçın, *a.g.e.*, s. 110-145.

³⁰ Hareket Ordusu'nun hazırlanışı, İstanbul'a gelişi ve isyanın bastırılışı için bkz. Ali Cevat, *a.g.e.*, s. 65-78; Ali Fuad Türkogeldi, *Görüp İşittiklerim*, TTK Yayınları, Ankara 1987, s. 29-32.

³¹ BOA, Meclis-i Vükela Mazbataları (MV), 127/4, 21 Nisan 1909/8 Nisan 1325.

³² "Dersaadet Umûmînzibat Dairesi'nin İlân-ı Resmîsi:

Madde 1- "Hükümetin bâğîlere ve mürtecilere karşı izhar-ı satvet ettiği şu zamanda herkesin kavlen ve fiilen son derece muhafaza-i sükûn ve itidal etmesi ve heyecan-ı ahaliye sebep olacak her türlü ahval ve harekâttan mesela fesad-âmîz yazılar yazmak, müheyyic sözler söylemek, sokaklarda koşmak gibi harekâttan begayet ictinab etmesi,

Madde 2- Gayet seri bir surette temin-i inzibat-ı memleket için karakollar ve devriyeler Hareket Ordusunun istihdam eylediği askere ve Selanik'ten celp edilen jandarma ve polislere mevdu' olduğu ve memurin-i mumaileyhim vazifelerinin hüsn-i ifası yolunda canlarını fedaya hazır bulduklarından emirlerine derhal itaat ve inkiyada mecburiyet-i katiye bulunduğu ve şu aralık ifa-yı vazifenin fevkalade nezaketi hasebiyle gece saat birden sonra fenerli fenersiz bir semtten diğer semte gitmek ve sokaklarda dolaşmak katiyen gayr-ı caiz bulunduğundan ahval-i mezkureden dahi tevakkî olunması ve fevkalade mazereti zuhur edeceklerin buldukları mevkiin polisine müracaat eylemeleri,

Madde 3- Kuvve-i askeriye ile inzibata memur olanlardan gayri kesânın silah taşınması katiyen ve şedîden memnû' bulunduğu,

Madde 4- İğtişâşa iştirak eden askerler terk-i silâh ile teslim-i nefis etmekte ve temin-i asayiş için fevkalade sarf-ı mesai edilmekte bulunduğundan ve bâğîlerin bir kısm-ı küllîsi derdest olunarak bakiyesi de icra-yı mel' anet edemeyecek derecede zebun ve mahsur kaldığından ahalinin ve alelumum tüccar ve esnafın ticaretgâhlarını açarak iş ve güçleriyle işgal eylemeleri ilân olunur" Miralay Galip, 24 Nisan 1909/11 Nisan 1325 (*İkdam*, 26 Nisan 1909, nr. 5358, s. 1).

³³ İstanbul ve bilad-ı selase, Çatalca ve İzmit Sancakları, Adalar, Kartal, Gebze, Tikveş ve Çekmece kazalarında sıkıyönetim ilân edildiği ve Divan-ı Harp Reisliği'ne Tophane Nazırı Ferik Hurşit Paşa'nın getirildiği (BOA, DH. MKT, 2797/25, 25 Nisan 1909/12 Nisan 1325); Üçüncü Ordu ve Hareket Ordusu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa imzalı "İdare-i Örfiyye Beyanamesi", 25 Nisan 1909/12 Nisan 325 (*Takvim-i Vekayi*, 26 Nisan 1909/13 Nisan 1325, nr. 192, s. 1).

³⁴ *Takvim-i Vekayi*, 26 Nisan 1909 (13 Nisan 1325), nr. 192, s. 1-2.

³⁵ BOA, DH. MKT, 2843, 41, 13 Haziran 1909 (31 Mayıs 1325).

³⁶ İdam edilenler arasında Paşakapısı'nda görevli Ömer Şevki Efendi ile Hazım Efendi gibi polis memurları da mevcut olup suçları "şekl-i hâzır-ı hükümeti tağyîr ve tebdile teşebbüs" idi (BOA, DH. MKT, 2817/35, 17 Mayıs 1909/4 Mayıs 1325). İdam edilen bir diğer polis memuru ise Ali b. Yusuf idi (2825/67, 27 Mayıs 1909/14 Mayıs 1325).

³⁷ Mesela 27 Mayıs 1909 tarihinde idam edilenlerden ikisi gazete muharriri olup bunlar *Volkan* gazetesinden Enderunlu Lütfi ve *Protesto* gazetesinden Nadiri Fevzi Beyler idi (BOA, DH. MKT, 2825/67, 27 Mayıs 1909/14 Mayıs 1325).

veya tamamen kapatılmak suretiyle sindirildi.³⁸ İsyanın bastırılmasından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti tekrar benzer bir tehlikeyle karşılaşmamak için Ahrar Partisi'ne karşı cephe aldı ve siyasi muhaliflerini sindirme politikası izlemeye başladı. Bütün bunlar neticesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti eski nüfuz ve itibarını yeniden kazandı. Mecliste birbiri ardına kanunlar çıkarıldı.

Meşrutiyetin ilânından sonraki birçok olayda polis başta olmak üzere güvenlik güçlerinin yetersizliğinden ve olaylara karşı kayıtsızlığından şikâyet edilmekteydi. Bütün bunlar polis teşkilâtının ıslahını zorunlu kılıyordu. Nihayet 31 Mart İsyanı, hem İttihatçıların polis teşkilâtında değişim yapmaları hem de polisin denetimini ele geçirmeleri açısından önemli bir fırsat oldu. Nitekim bazı polislerin vazife esnasında vakar ve haysiyetlerine uygun davranmadıklarından bahisle bir teftiş heyeti kurulduğu ve incelemeler sonucunda vazifesinde ihmali görülenlerin kaydının silineceği ilân edildi.³⁹ Diğer taraftan polis teşkilâtını dönüştürmek için bazı idari düzenlemelere gidildi. Bunlardan ilki, 24 Nisan 1909 tarihinde "Jandarma ve Polis Müfettiş-i Umûmilîği"nin teşkil edilmesi ve Hareket Ordusu subaylarından Miralay Galip Bey'in bu göreve getirilmesi idi.⁴⁰ Ayrıca, İttihat ve Terakki yönetimi mevcut polis teşkilâtının isyan günlerinde asayiş ve emniyeti sağlama konusunda isteksiz ve yetersiz kaldığı düşüncesindeydi. Bu nedenle bazı polislerin görev yerlerini terk ve ahaliyi isyancılara destek olmaları yönünde teşvik ettiği gerekçesiyle⁴¹ Zabtiye Nezareti'ni kaldırmaya ve polis teşkilâtını yenilemeye karar vermişlerdi. Nitekim birçok ülkede ulusal polis güçlerinin suç işlenmesi kaygısından ziyade, kolektif bir eylem dalgasının ardından kurulması gibi Zabtiye Nezareti yerini alacak Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti'nin de 31 Mart İsyanı'nın hemen sonrasında kurulması bir tesadüf değildi. Bu gelişme aynı zamanda İttihatçıların kendi rejimlerini tehdit altında hissetmelerine karşı gösterdikleri tepkinin de bir neticesiydi (Ergut, 2004: 72-73, 193-195). Yeni polis örgütünün Hareket Ordusu kumandanı tarafından teşkil ettirilmesi nedeniyle bu ordu kamuoyu ve polislerin zihninde bir model oluşturdu. Bu durum polis teşkilâtında uzmanlaşma ve militaristleşmenin el ele gitmesine neden oldu (Ergut, 2004: 221).

Kısa bir süre sonra da Zabtiye Nezareti'nin yerine kurulacak yeni teşkilâtlarla ilgili müzakerelere başlandı.⁴² Müzakereler sonucunda Dahiliye Nezareti bünyesinde ülkenin asayiş ve emniyetinden sorumlu olacak bir birim teşkiline karar verildi. Nitekim 4 Ağustos 1909 (22 Temmuz 1325) tarihinde çıkarılan "İstanbul Vilâyeti'nin ve Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti'nin Teşkilâtına Dair Kânun" ile Zabtiye Nezareti kaldırılarak yerine Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti kuruldu. Bu husus kanunda "Zabtiye Nezareti ilgâ olunarak memâlik-i Osmâniyye'nin idâre-i umûmiyye-i zâbitasıyla mükellef ve bilumûm polis müdüriyetlerine nezareti şâmil olmak ve doğrudan doğruya Dahiliye Nezâreti'ne merbût bulunmak üzere Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti teşkil ve İstanbul Vilâyeti'nin vezâif-i zâbitası ve vilâyet dâhilindeki vesâit ve müessesât-ı umûmiyyenin umûr-ı inzibâtıyyesi İstanbul valisinin taht-ı emr ve idâresinde olmak üzere İstanbul Vilâyeti Polis Müdüriyeti'ne tevdi" edilmiştir" şeklinde ifadesini buldu. Ayrıca yeni bir Polis Nizamnamesi hazırlanmaya kadar Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti'nin mevcut nizamnameye göre vazife yapması kararlaştırıldı.⁴³ Bu kanun ile hem İstanbul Vilâyeti hem de vilâyete bağlı bir "Polis Müdüriyeti" teşkil edildi. Valinin emir ve idaresi altındaki bu müdüriyet İstanbul'un güvenliği ve asayişinden sorumlu olacaktı.⁴⁴ Ayrıca İstanbul Polis Müdüriyetiyle Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti'nin personeli ve maaşları da belirlendi. Yeni teşkilât bir telgrafla vilayet ve sancaklara bildirildi.⁴⁵ Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti binası olarak da Beyazıt'ta Kâğıtçıların arka tarafında bulunan Sadaret eski seryaveri Cemal Efendi'nin Konağı tahsis edildi.⁴⁶ Müdürlüğe ise 12 Ağustos 1909 tarihinde Jandarma ve Polis Müfettiş-i Umûmîsi Galip Bey getirildi.⁴⁷

³⁸ Mesela *Osmanlı, Papağan, Yeni Gazete* ve Ermenice *Kıgo* gibi gazeteler süresiz kapatma cezası almıştı (*Takvim-i Vekayi*, nr. 201, 212, 213, 296).

³⁹ BOA, ZB, 603/23, 3 Haziran 1909 (21 Mayıs 1325).

⁴⁰ BOA, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti Muhasebe Kalemi (DH. EUM. MH), 2/134, 13 Ekim 1909/30 Eylül 1325; DH. MKT, 2902/53, 16 Ağustos 1909/3 Ağustos 1325.

⁴¹ BOA, DH. MKT, 2880/23, 10 Temmuz 1909 (27 Haziran 1325); MV, 187/38, 12 Nisan 1914 (30 Mart 1330).

⁴² BOA, DH. MKT, 2818/8, 17 Mayıs 1909 (4 Mayıs 1325); 2821/53, 19 Mayıs 1909 (6 Mayıs 1325); 2827/93, 2 Haziran 1909 (20 Mayıs 1325); Bâbîâli Evrak Odası (BEO), nr. 268392, 21 Haziran 1909/8 Haziran 1325.

⁴³ BOA, Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umûmiyye Müdüriyeti (DH. MUİ), 4-1/39, lef 5, 4 Ağustos 1909/22 Temmuz 1325; İstanbul Vilâyeti'nin ve Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti'nin Teşkilâtına Dair Kanun (*Takvim-i Vekayi*, 23 Eylül 1909/10 Eylül 1325, nr. 338, s. 7).

⁴⁴ Valiliğe Şûrâ-yı Devlet üyelerinden Mehmet Şerif Paşa getirildi. Daha önce Zabtiye Nezareti ile Şehremaneti tarafından idare edilmekte olan İstanbul'un mülkî vazifeleri de valiliğe intikal etti (BOA, DH. MKT, 2904/37, 17 Ağustos 1909/4 Ağustos 1325; *Tanin*, 15 Ağustos 1909, nr. 342, s. 3; *Takvim-i Vekayi*, 26 Ağustos 1909/13 Ağustos 1325, nr. 313, s. 13).

⁴⁵ BOA, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti Tahrirat Kalemi (DH. EUM. THR), 1/10, 19 Ağustos 1909/6 Ağustos 1325; DH. MUİ, 21-3/17, lef 1, 24 Ağustos 1909 (11 Ağustos 1325) ve lef 3, 7 Eylül 1909 (25 Ağustos 1325).

⁴⁶ Konağın yıllık kirası 300 liraydı (*Tanin*, 17 Ağustos 1909, nr. 344, s. 3).

⁴⁷ BOA, BEO, nr. 271301; DH. MKT, 2898/31, 12 Ağustos 1909/30 Temmuz 1325; *Tanin*, 13 Ağustos 1909, nr. 340, s. 3. Bu atama ile ilgili irade ise 2 Ağustos 1325/15 Ağustos 1909 tarihli *Takvim-i Vekayi*'de yayımlanmıştır (nr. 302, s. 1).

Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti'nin teşkilinden sonra İstanbul'un zabıta işleri Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti, Şehremaneti ve İstanbul Valiliği arasında paylaşıldı. Ancak bu durum özellikle de Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti (ve İstanbul Polis Müdüriyeti) ile valilik arasında yetki ve görev bakımından ihtilafa yol açtı. Bu durum gereksiz yazışmalara ve polislin asıl vazifesinin aksamasına neden oldu.⁴⁸ Bu duruma bir çözüm getirilememesi üzerine de İstanbul Valisi Mehmet Şerif Paşa istifaya zorlandı.⁴⁹ Paşaya göre ihtilafın nedeni, Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti'nin kendisini tam anlamıyla eski Zabtiye Nezareti'nin yerine kurulmuş zannettiğinden inzibata ait hususlarda valiliğin vazifesine karışmasıydı.⁵⁰ Bu yetki tartışmaları bir süre daha devam edince İstanbul'un genel güvenliğinin valilikten alınarak doğrudan doğruya Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti'ne verilmesine karar verildi.⁵¹

Bu dönemde polislin oldukça özerk bir örgüt haline geldiği anlaşılmaktadır. Nitekim meclisteki bazı mebuslar polislin yetkilerinin neredeyse meclisin üstüne çıktığından yakınıyordu. Tartışmalarda özellikle muhalif mebusların tepkisi dikkat çekicidir. Mesela Lütfi Fikri Bey, Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti'nin neredeyse bir nezaret haline getirildiğini, oysa esas âmirin valiler olması gerektiğini, bu bütçe ile temel sorun olan vali-Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti'ni çekmesinin devam edeceğini ve bu durumun hem İstanbul Vilâyeti Kanunu'na hem de Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti'nin alması gereken şekle uygun olmadığını belirtiyordu. Ayrıca İstanbul Valisi Şerif Paşa'nın Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti'ni Galip Bey ile polislin denetlenmesi hususunda yaptığı tartışmalar sonucunda görevinden ayrılmak zorunda kalmasını da polislin artan gücüne örnek olarak gösteriyordu. Muhalif vekillerden bir kısmı ise Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti'nin sadece İstanbul ile ilgilenmesi gerektiğini, bu kadar büyük bir şehrin sorunlarının çözülebilmesinin ancak uzmanlaşma ile mümkün olacağını ve vilayetlerdeki asayişten valilerin sorumlu olması gerektiğini belirtiyordu. Bu fikirlerini desteklemek için de, Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti İstanbul'da gündüz vakti karakol önünde öldürülen gazeteci Ahmet Samim Bey'in katillerini bile bulamamışken vilayetlerin inzibatını doğrudan doğruya nasıl idare edecekler? diye sormaktaydılar (MMZC, 1326, 460-463). Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa ise; kentlerde yetkinin valilerde olacağını, fakat polislin eğitimi ve örgütlenmesinin Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti'nin yetkisinde olduğunu açıkladı (MMZC, 1326: 473).

1911 yılında polis teşkilâtında yapılan düzenlemeler sırasında da Meclis-i Mebusan'da benzer tartışmalar yaşandı. Özellikle gayrimüslim mebuslar polislik işinin Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti'nde toplanmasına karşı çıkarak, İstanbul dışındaki yerlerde valilerin yetkili kılınmasını istediler. Meselâ, Yorgo Boşo Efendi, İstanbul'da vazifeleri nizamname ile belirlenmiş ayrı bir Polis Müdüriyeti teşkil edilmesini ve bu müdüriyetin doğrudan doğruya Dahiliye Nezareti'ne bağlı olmasını önerdi. Diğer taraftan Trayan Nali Efendi'ye göre Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti birtakım lüzumsuz memuriyetler ihdas etmiş ve bu suretle teşkilât nizamnamesine aykırı davranmıştı. Ayrıca, İstanbul Polis Müdüriyeti'nin vazifesini yaparak valinin yetkisini yok saydığından dolayı Zabtiye Nezareti'ni yeniden tesis etmeye çalışmıştı. Bu durum İstanbul Valisi ile Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti arasındaki tartışmayı giderek artırmıştı. Meclisteki muhalefetin önde gelenlerinden Rıza Nur Bey'e göre de Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti, Şehremaneti ve İstanbul Valiliği'nin yetkilerini kendinde toplamak isteyerek büyük bir istibdadı kalkışmıştı. Ancak bunu başaramayınca da müstakil bir nezaret haline gelmeye çalışmıştı. Müdüriyet kendisini en yetkili kurum olarak kabul etmiş ve tarafsız olması gerekirken uygun gördükleri kişileri ihya, muhalifleri ise imha vazifesi görmüştü (MMZC, 1327: 330-331, 337-340).

Dahiliye Nazırı Halil (Menteşe) Bey, polis teşkilâtı ve sicilleriyle devletin iç güvenliğini ilgilendiren hususların takibinin Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti'nin vazifesi olduğunu belirtmekle beraber bu vazifesinin hilâfında hareket ettiğini de kabul etmişti. Halil Bey'e göre Dahiliye Nezareti bütün ülkenin inzibat ve asayişinden mesuldü. Bu nedenle İstanbul'un asayışı Polis Müdüriyeti'ne bırakılmalı, bu görevde bulunan kişi de doğrudan doğruya Dahiliye Nazırı'nın emri altında olmalıydı. Ancak yeni bir düzenleme yapılmaya kadar Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti Dahiliye Nezareti'ne; İstanbul polis müdürleri ise, inzibatla ilgili hususlarda valiye bağlı kalacaktı. Bu süre zarfında İstanbul teşkilâtına ait polis sicillerinin takibiyle bunların ihtiyaçlarının temini işini de Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti yürütecekti. Ayrıca, daha sonra İstanbul için ayrı bir teşkilâtlanmaya gidileceğinin söylenmesi mebuslar

⁴⁸ BOA, DH. MUİ, 7-1/13, lef 2, 25 Ağustos 1909/12 Ağustos 1325; Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti Evrak Kalemi (DH. EUM. VRK), 20/11, 26 Ağustos 1909/13 Ağustos 1325; DH. MUİ, 6-1/35, 9 Eylül 1909/27 Ağustos 1325; DH. EUM. THR, 3/33, 13 Eylül 1909/31 Ağustos 1325.

⁴⁹ 13 Kasım 1909, *Tasvir-i Efkâr*, nr. 164, s. 4; *İkdam*, nr. 5431, s. 3.

⁵⁰ BOA, DH. MUİ, 21-3/17, lef 7 ve 8, 10 Kasım 1909 (28 Teşrinievvel 1325).

⁵¹ Bu konuda hazırlanan kanun layihası ve gerekçesi Meclis-i Vükelâ tarafından uygun bulunmuş ve Meclis-i Mebusân'a gönderilmişti (BOA, DH. MUİ, 69-1/71, 23 Şubat 1910/10 Şubat 1325; MV, 137/86, 8 Mart 1910/23 Şubat 1325; BEO, nr. 278706, 9 Mart 1910/24 Şubat 1325).

tarafından da olumlu karşılınca tartışmalar son buldu (MMZC, 1327: 340-341). Bu müzakereler doğrudan doğruya Dahiliye Nezareti'ne bağlı bir "İstanbul Polis Müdüriyeti-Umûmiyyesi"nin teşkiline ortam hazırlanmış oldu (4 Haziran 1911).

TENSİKAT VE POLİS KADROLARININ YENİLENMESİ

Meşrutiyetin ilânından sonra yapılan düzenlemelerin içinde gündemi en fazla meşgul eden konu devlet dairelerinde yapılmasına karar verilen tensikat idi. Bu kararlar, kötü sicili olanlarla ihtiyaç fazlası görülen veya ehliyetsiz ve kabiliyetsiz oldukları ileri sürülen bütün memurların kadro haricine çıkarılması öngörülüyordu. Tensikatın en fazla etkilediği kurumlardan biri de polis teşkilâtıydı. Çünkü yeni yönetim otoritesini artırmak için polis kadrolarına hâkim olmayı amaçlamıştı. Bu nedenle bir taraftan idari düzenlemeler yapılırken diğer taraftan da kadroların yenilenmesi yoluna gidilmişti. Bu hususta İttihatçıların ileri sürdüğü gerekçelere göre, Meşrutiyete kadar polis ve jandarma teşkilâtına gerekli önem verilmemiş, taklitten öteye gidilememiş ve iki-üç sene öncesine kadar bir Polis Nizamnamesi bile hazırlanmamıştı. Lâyık olmayan kişiler polisliğe alınmış, işini hakkıyla yapmak isteyenler de ne şekilde yapacağını bilmediği için halkın nefretini kazanmışlardı. Bu durum mal ve can emniyetini neredeyse yok edecek dereceye getirmişti. Onlara göre eğer halk iyi ahlâk sahibi ve asayiş yanlısı olmasaydı birçok karışıklık ve cinayetin yaşanması kaçınılmazdı.⁵² O yıllarda Polis Mektebi muallimlerinden İbrahim Feridun Bey'in yazdığı bir kitapta yer alan şu ifadeler de İttihatçıların, polisi ıslah ihtiyacı hissetmelerinin nedenini açıklamaktadır:

"... Hele zabıta memurlarının nüfuzu sıfırdan da aşağıya düşmüştü. O kadar ki ahali yeşil şeritli lacivert kumaşlı polis elbisesini lâbis birini gördükleri zaman zabitanın inkılâptan evvel yıktığı evleri, söndürdüğü ışıkları der hâtur ederek kemâl-i nefretle başlarını çevirirlerdi. Polisler ahaliye karşı artık hiçbir gûna tebligat-ı kanuniyye ve gayr-ı kanuniyyede bulunamaz olmuşlardı. Namussuz zabıta memurlarının kazandığı sû'-i nazar yüzünden bazı namuslu zabıta memurları da halk nezdinde sû'-i muameleye düşer oluyordular" (İbrahim Feridun, 1326: 289-290). Nitekim İttihatçı çizgide bir yayın politikası takip eden *Tanin* gazetesi de bazı polis memurlarının hâlâ sivil elbise ile vazifeleri başında bulduklarını yazmış ve "halkın sû'-i tefehhüme kapılmaması için" bunlara resmi elbise giydirilmesini istemişti.⁵³

288

Polis kadrolarını yenilemek için öncelikle Zaptiye Nazırı Ziver Bey döneminde bütün polis memurları hakkında tahkikat yapmak ve "geçmiş sabıkalı olanları" ayıklamak üzere bir komisyon kuruldu. Yapılan incelemeler sonucunda "jurnalcilik ve kötü ahlâk sahibi olmakla" suçlanan bazı polis müfettiş ve komiserleri açığa alındı.⁵⁴ Polis kadrolarını yenileme çalışmaları Zaptiye Nazırı Sami Paşa döneminde de sürdürüldü. Bu arada komisyon da incelemelerine devam etmekteydi.⁵⁵ Ayrıca tensikat işlemlerinin amacına uygun yapılabilmesi için İstanbul'un polis ve komiser ihtiyacının tespiti gerekiyordu. Bunun için İstanbul'daki karakolları teftiş etmek üzere bütün merkez başkomiserlerinin yer aldığı ayrı bir komisyon oluşturuldu. Bu komisyon polis ve jandarma sayısının yeterli olup olmadığını ve nerelerde kaç tane karakol olması gerektiğini araştırarak rapor hazırlayacaktı.⁵⁶ Öte yandan Sami Paşa'nın bir mülakatında belirttiği üzere, yeni bir Polis Nizamnamesi hazırlandı. Ancak Şûrâ-yı Devlet ihtiyacı karşılayacak yeterlilikte bulmadığı için bunu onaylamadı.⁵⁷

Yapılan tensikatta polisler hakkında basında çıkan şikâyetlerin de önemli bir gerekçe oluşturduğu söylenebilir. Zaten Zaptiye Nazırı da görevinde ihmali olan polislerin sorumlu tutularak kayıtlarının silineceğini açıklamıştı.⁵⁸ Bu şikâyetlerin başında polislerin olaylara karşı kayıtsız kaldıkları, korkaklık gösterdikleri veya vazifelerini suiistimal ettikleri gibi hususlar gelmekteydi.⁵⁹ Mesela *Tanin* Başyazarı Hüseyin Cahit Bey, polislerin seyirci kaldığı bir olay münasebetiyle kaleme aldığı bir makalesinde, üzerlerinde resmi elbise bulunan zabıta memurlarının hiçbir zaman korkarak vazifesini terk edemeyeceğini ve kendilerine güvenmeleri gerektiğini yazmıştı.⁶⁰ Diğer bir makalesinde ise "biz onlarda teccüm etmiş kanunun azamet ve vakarını görmek isteriz. Onlar alınları yüksek gezmelidirler" dedikten sonra polislerin konumunu güçlendirmek için bazı önerilerde bulunmuştu.⁶¹

⁵² "Polis Teşkilât-ı Cedfdesine Dâir Tertib Olunan Bütçenin Esbâb-ı Mücibe Lâyhısı", BOA, DH. EUM. THR, 21/47, lef 1-2.

⁵³ *Tanin*, 6 Ağustos 1908, nr. 6, s. 3.

⁵⁴ *Tanin*, 5 Ağustos 1908, nr. 5, s. 4; 6 Ağustos 1908, nr. 6, s. 3.

⁵⁵ BOA, ZB, 383/84, 18 Ağustos 1908 (5 Ağustos 1324).

⁵⁶ *Tanin*, 22 Eylül 1908, nr. 53, s. 8; 11 Ekim 1908, nr. 72, s. 8.

⁵⁷ *Tanin*, 11 Ekim 1908, nr. 72, s. 8. Bkz. Halim Alyot, *Türkiye'de Zabıta: Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durum*, Kanaat Basımevi, Ankara 1947, s. 487-488.

⁵⁸ *Tanin*, 14 Ağustos 1908, nr. 14, s. 3; 20 Ağustos 1908, nr. 20, s. 4.

⁵⁹ Bkz. *İkdam*, 11 Kasım 1908, nr. 5195, s. 4; *Tanin*, "Memurlar ve Ahali", 4 Ekim 1908, nr. 65, s. 1; 9 Ekim 1908, nr. 70, s. 8.

⁶⁰ *Tanin*, "Polis", 18 Eylül 1908, nr. 49, s. 1.

⁶¹ *Tanin*, "Kuvvetli Bir Zabıta", 22 Eylül 1908, nr. 53, s. 1.

Diğer taraftan polisler de kendi aleyhlerinde basında çıkan bu tür haberlerden rahatsızdı. Hatta bir defasında bu olumsuz yayınları protesto için gazetelere bir reddiye yazmayı düşünmüş ve bu hususta izin istemişlerdi.⁶² Tensikat gereği polislerin vazifelerinden uzaklaştırılacaklarına dair çıkan söylentiler de polisler üzerinde etkili olmuş ve bazı polisler bu tür faaliyetlere karşı koymak amacıyla aralarında toplantılar yapmıştı. Ancak bu hazırlığı haber alan Zabtiye Nezareti yayınladığı bir ihtarname ile bu gibi davranışlara kalkışan polislerin cezalandırılacağını kamuoyuna duyurmuştu.⁶³ Ayrıca eskiden yapmış oldukları suiistimaller veya yeni düzenlemeler nedeniyle meslekten çıkarılmış olan bazı polisler eski memuriyetlerine devam etmek veya yeni bir memuriyete atanmak için Zabtiye Nazırı Sami Paşa'ya baskı yapmaktaydı.⁶⁴ Yapılan tensikattan memnun olmayan ve Sultanahmet belediye bahçesinde toplanan polis komiserleri İttihat ve Terakki yanlısı olarak niteledikleri Sami Paşa'yı istifa zorladılar. Bunun üzerine istifasını sunan Sami Paşa'nın talebi sadrazam tarafından kabul edildi (16 Nisan 1909).⁶⁵ 31 Mart İsyanı'nın patlak verdiği bu günlerde bir hükümet değişikliği de yaşanmış ve Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa kabinesi yerini Ahmet Tevfik Paşa kabinesine bırakmıştı.

Sami Paşa'nın ardından göreve gelen Ferik Ali Paşa döneminde polis kadrolarında tensikat için Polis ve Jandarma Umûm Müfettişi Miralay Galip Bey'in başkanlığında yeni bir komisyon kuruldu.⁶⁶ Hareket Ordusu Kumandanlığı da İstanbul'da asayişin tam manasıyla tesisi için polisin tensikini zorunlu görmekteydi.⁶⁷ Nitekim Üçüncü Ordu ve Hareket Ordusu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa'nın talebiyle yapılan incelemeler neticesinde İstanbul, Beyoğlu ve Üsküdar'da mevcut 854 polis memuru ve komiserinin, hak edilmiş olan maaşları ödenerek, görevlerine son verilmesine karar verildi. Bunlar okuma yazması olmayan, "ahlâksız ve iktidarsız" oldukları tespit edilen veya zabıta tabipleri tarafından yapılan muayene neticesinde maluliyetine karar verilenlerden oluşuyordu.⁶⁸ Ancak kadro harici kalan bu memurların maaşlarının ödenmesi, hangilerinin ikramiye veya tazminat alacağı, hangilerinin emekli sayılacağı ve yeniden istihdam edilip edilmeyeceklerin kimler olduğu gibi birçok hususta belirsizlik ortaya çıktı. Nitekim Zabtiye Nazırı Ali Paşa, emeklilik maaşı bağlanmaması nedeniyle açığa alınan sekiz yüzden fazla polis ve komiserin zor durumda kaldığını belirtmiş ve haklarında bir karar verilinceye kadar kendilerine bir miktar para tahsis edilmesini istemek zorunda kaldı.⁶⁹ Ayrıca kaydı silinmesi gerektiği halde hâlâ silinmeyenlerin bulunduğu anlaşılınca Galip Bey yeni bir genelge çıkardı.⁷⁰

Tensikat nedeniyle ortaya çıkan bu sorunların sebebi ise, kamuoyunun da sevk ve zorlamasıyla, tam bir planlama yapılmadan bu işe başlanmış olmasıydı. Nitekim İttihatçıları desteklediği bilinen Hüseyin Cahit Bey bile bu konuda hükümeti eleştirmişti.⁷¹ Bu aksaklık ve belirsizlikleri gidermek amacıyla bir Tensikat Kanunu çıkarıldı (30 Haziran 1909). Buna göre her nezaret ve daire bünyesinde birer Tensikat Komisyonu teşkil edilecek; komisyon başkanlıklarına âyândan ve ikinci başkanlıklara ise mebuslardan birisi atanacaktı. Bunlar, tensikatın gerekçesi olarak gösterilen kötü hal sahibi memurlarla yaşı altmış beşi geçenleri çıkarma ve yerlerine "namuslu memurlar" tayin etme işini yürütecekti.⁷² Komisyonlara yüklenen bu önemli görev tabii olarak üye seçiminin titizlikle yapılmasını gerektirmekteydi. Ancak memurlar ve yakınları bu komisyonların gerçekten adaletli bir şekilde çalışacağından emin olmadıkları gibi, bunların yeni yönetimin istemediği memurların tasfiyesi için çalışacağını düşünmekteydi.⁷³ Nitekim

⁶² *Tanin*, 6 Eylül 1908, nr. 37, s. 4.

⁶³ *Tanin*, 17 Eylül 1908, nr. 48, s. 8.

⁶⁴ Hatta olumsuz cevap alanların bir kısmı işi hakarete kadar vardırmıştı (*Tanin*, "Zabtiye Nezareti'nde Çirkin Bir Hal", 21 Aralık 1908, nr. 141, s. 3).

⁶⁵ Bkz. *II. Meşrutiyetin İlk Yılı...*, s. 302.

⁶⁶ BOA, ZB, 332/92, 19 Mayıs 1909 (6 Mayıs 1325).

⁶⁷ BOA, DH. MKT, 2846/5, 13 Haziran 1909 (31 Mayıs 1325).

⁶⁸ İlk olarak 814 kişinin ismi belirlenmişti (BOA, DH. MKT, 2820/41, 19 Mayıs 1909/6 Mayıs 1325). Bu 854 memurun Nisan ayından kalan alacağı 153.526 kuruştur (ZB, 333/12, 24 Mayıs 1909/11 Mayıs 1325; BEO, nr. 266779, 26 Mayıs 1909/13 Mayıs 1325; ZB, 333/42, 31 Mayıs 1909/18 Mayıs 1325; 334/102, 7 Temmuz 1909/24 Haziran 1325). Bu memurlara Mayıs başından Temmuz sonuna kadar ödenecek üç aylık meblağ 957.900 kuruşa ulaşmıştı (ZB, 335/81; 335/68, 28 Temmuz 1909/15 Temmuz 1325). Zabtiye tabipleri tarafından yapılan muayene neticesinde malul sayılan memur sayısı 350 kişi civarındaydı (353/59, 7 Mart 1909/22 Şubat 1324).

⁶⁹ BOA, ZB, 335/41; 335/43, 19 Temmuz 1909 (6 Temmuz 1325).

⁷⁰ BOA, ZB, 604/44, 21 Temmuz 1909 (8 Temmuz 1325).

⁷¹ *Tanin*, "Tensikata Dair", 31 Mart 1909, nr. 239, s. 1.

⁷² "Devâir ve Mehâkimde İcrâ Edilecek Teşkilât ve Tensikât Cihetiyle Açıkta Kalacak Olanlarla Evvelce Memuriyetlerinden Birer Suretle İnfisâl veya İnfikâk Eden Memurîn ve Hükâm ile Ketebe Hakkında Lâyiha-i Kânûniye", *Takvim-i Vekayi*, 10 Temmuz 1909/27 Haziran 1325, nr. 267, s. 1-3; BOA, ZB, 604/62, 15 Temmuz 1325.

⁷³ *Tanin*, "Tensikat Nasıl Yapılacak", 14 Ağustos 1909, nr. 341, s. 1.

Dahiliye Nezareti'nde memur olan dönemin tanıklarından birisi de tensikat meselesinin içinden çıkılmaz bir hal aldığı, âdil bir şekilde uygulanmadığını, devamsız ve liyakatsiz olmalarına rağmen ileri gelen bazı kişilerin akraba ve tanıdıklarının görevlerinde bırakıldığını belirtmekteydi (Sadri Sema, 2002: 450-454).

Meşrutiyetin ilânının ardından başlayan polisi ıslah çalışmaları Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti'nin teşkili ve müdürlük görevine Miralay Galip Bey'in getirilmesinden sonra daha da hızlandı. İlk olarak daha önce açığa çıkarılmış olan 854 polis ve komiser hakkında bir kanun hazırlanarak bunlara verilecek maaş miktarları belirlendi.⁷⁴ Ayrıca Dahiliye Nezareti'ndeki görevini tamamlayan Dahiliye Tensikat Komisyonu, Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti'nde yapılacak tensikat için görevlendirildi.⁷⁵ Tensikat Kanunu'nun eksikliklerini gidermek amacıyla bir Zeyl-i Tensikat Kanunu hazırlandı (14 Mayıs 1910).⁷⁶ Bu düzenlemelere rağmen kadro harici bırakılan memurların şikâyetlerinin giderek artması nedeniyle verilen kararları incelemek üzere Bâbîâli'de bir "Tedkik-i Tensikat Komisyonu" teşkil edildi (20 Ağustos 1910). Komisyonun amacı verilen kararlarda herhangi bir haksızlık olup olmadığını belirlemektir. Şûrâ-yı Devlet üyelerinden birinin başkanlık ettiği ve her daireden bir kişinin bulunması gereken bu komisyona Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti'nden de bir üye seçildi. Çünkü kadro harici kalıp müracaat eden polislerin sayısı da her geçen gün artmaktaydı.⁷⁷

Tedkik-i Tensikat Komisyonu'nun yaptığı incelemeler neticesinde bazı memurların tekrar istihdamına karar verildi.⁷⁸ Kararın ardından bu durumdaki polisler eski görevlerine iade edilmeyi istediler. Ancak, yenilenmesine çalışılan polis teşkilâtına zarar vereceği gerekçesiyle istekleri uygun görülmedi ve bunların polislik dışında başka hizmetlerde istihdam edilmesi esas benimsendi.⁷⁹ Okuma yazması olmayan bu gibi polislerin hademelik, gardiyanlık, belediye tanzifat onbaşılığı, odacılık, perdecilik, rüsumat kolculuğu gibi okuma yazma gerektirmeyen hizmetlerde kullanılması ve maaşlarının da ona göre yeniden düzenlenmesi kararlaştırıldı.⁸⁰ Öte yandan daha sonra ihtiyaç olduğunda istihdam edilmek üzere kadro haricinde bırakılan memur ve kâtiplerden bir kısmı da defalarca müracaat etmelerine rağmen Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti bünyesinde bir memuriyete atanamamaktan şikâyetçiydi. Emniyet-i Umûmiyye Müdürü ise müdüriyet kadrosunun Zabtiye Nezareti'ne kıyasla daha dar olması nedeniyle yeni memura ihtiyaç olmadığını belirtmiş ve Dahiliye Nezareti'nin bunları başka görevlerde istihdam etmesini istemişti.⁸¹ Bunlardan anlaşılacağı üzere bu konuya tam bir çözüm getirilememiş, kanuna aykırı davranışlara ve çeşitli suiistimallere engel olunamamıştır.

290

Polis teşkilâtı ve kadrolarındaki düzenlemelerde Emniyet-i Umûmiyye Müdürü Galip Bey'in başkanlığında Avrupa'ya yapılan seyahatin de etkisi olmuştu. 1909 yılı sonunda başlayan ve iki ay süren bu seyahat esnasında kendisine İstihbarat Müdürü Ferid, Beyoğlu Polis Müdürü Kemal ve Dersaadet Polis Mektebi Müdürü Ahmet Beyler refakat etmişti.⁸² Heyet ilk olarak Peşte'ye uğramıştı. Ardından Viyana, Berlin, Brüksel, Londra, Paris, Cenevre ve Roma'da kalarak polis teşkilât ve hizmetleri ile ilgili incelemelerde bulunmuş; yetkililerle görüşerek buralardaki tevkifhaneler, hapishaneler, telefon muhaberatı ve suçluların tespitinde kullanılan yöntemler gibi hususlarda bilgi alınmıştı. Hatta bazı suçluların tevkif edilip sorgulanmasına bizzat şahit olunmuştu.⁸³ Ayrıca edinilen bilgi ve izlenimler rapor halinde Dahiliye Nezareti'ne gönderilmiş ve çeşitli heyetler tarafından incelenmeye başlanmıştı.⁸⁴

⁷⁴ "Dersaadet polis memurlarından açığa çıkarılan 854 komiser ve memura itâ edilecek maaşât hakkında tanzim olunan layiha-i kanuniyye", BOA, İrade Kavânin ve Nizâmât (I. KNM), 29 B 1327, nr. 6; DH. EUM. MH, 1/16, 16 Ağustos 1909/3 Ağustos 1325.

⁷⁵ Bu komisyonun reisliğine Âyân Meclisi üyesi Galip Bey, ikinci başkanlığına mebus Ali Münif Bey, üyeliklerine ise Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti ve Şehremaneti'nden üçer memur atanmıştı (BOA, DH. MUİ, 5-2/30, 7 Eylül 1909/25 Ağustos 1325; *Tanin*, 15 Ağustos 1909, nr. 342, s. 3).

⁷⁶ "Tensikat Kanunu'na Zeyl", *Takvim-i Vekayi*, 22 Mayıs 1910/9 Mayıs 1326, nr. 536.

⁷⁷ BOA, DH. MUİ, 123/17, 22 Ağustos 1910/9 Ağustos 1326. Bu komisyona Emniyet-i Umûmiyye İdaresi adına İstanbul Polis Müdürü Kemal Bey seçildi (BOA, DH. EUM. THR, 47/51, 20 Ağustos 1910/7 Ağustos 1326).

⁷⁸ DH. EUM. MH, 15/93, 5 Haziran 1910 (23 Mayıs 1326).

⁷⁹ BOA, DH. EUM. THR, 45/29, 11 Ağustos 1910 (29 Temmuz 1326).

⁸⁰ BOA, Şûrâ-yı Devlet Tasnifi (ŞD), 1317/30, 5 Ağustos 1911/23 Temmuz 1327; 1318/11, 16 Ocak 1912/3 Kanunisani 1327; Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti Memurin Kalemi (DH. EUM. MEM), 11/19, 28 Nisan 1912/15 Nisan 1328.

⁸¹ BOA, DH. EUM. MEM, 7/8; 7/22, 10 Aralık 1911 (27 Teşrinisani 1327).

⁸² BOA, DH. EUM. THR, 7/35; DH. MUİ, 2-4/31, lef 8, 8 Ekim 1909 (25 Eylül 1325). Galip Bey'e 175, yanındakilere ise 225 lira olmak üzere toplam 400 lira tahsisat verilmesi Meclis-i Vükela tarafından uygun bulundu (MV, 133/87, 10 Kasım 1909/28 Teşrinievvel 1325; DH. MUİ, 43-1/27, 24 Kasım 1909/11 Teşrinisani 1325; *İkdam*, 24 Kasım 1909, nr. 5453, s. 2). Ancak daha sonra bu miktar Galip Bey'e 200 ve yanındakilere de 300 lira olmak üzere toplam 500 liraya çıkarıldı (MV, 134/29, 25 Kasım 1909/12 Teşrinisani 1325).

⁸³ *Tanin*, 15 Şubat 1910, nr. 522, s. 3. Galip Bey ve beraberindekiler 3 Aralık 1909'da İstanbul'dan ayrılmış, 14 Şubat 1910 tarihinde de geri dönmüşlerdi (*İkdam*, 4 Aralık 1909, nr. 5463, s. 2; 15 Şubat 1910, nr. 5536, s. 2).

⁸⁴ Galip Bey'in ilk raporu Avusturya zabıtası hakkındaydı (*İkdam*, 25 Aralık 1909, nr. 5484, s. 3). İkinci raporunu Berlin'den göndermiş olup bu raporda Avusturya polisinden birçok hususta farklı olan Alman polisinin vazifelerini anlatmakta ve Berlin'de tatbik edilmekte olan nizamnameyi oldukça mükemmel bulduğunu beyan etmektedir (3 Ocak 1910, nr. 5493, s. 2). İngiliz polis

Avrupa dönüşünde de İstanbul, Beyoğlu ve Üsküdar polis müdürleri Galip Bey'in başkanlığında Emniyet-i Umûmiyye Dairesi'nde bir araya gelerek bunların ne suretle uygulamaya konulacağını müzakere etmişti.⁸⁵ Ayrıca Avrupa başkentlerinin polis teşkilâtıyla ilgili bazı yayımlar ve nizamnameler de tercüme edilerek incelenmişti.⁸⁶

Diğer taraftan polislerin daha iyi yetişmesi için çalışmalar yapılmıştır. Nitekim bu amaçla 1907 yılında Selanik'te açılmış olan ilk Polis Mektebi'nin (Ergin, 1977: 1497-1498; İbrahim Feridun, 1326: 69) yanında İstanbul'da da bir mektep açılmıştır. 1 Haziran 1909 tarihinde Yıldız Sarayı eski Mabeyn Dairesi'nde eğitime başlayan İstanbul Polis Mektebi'nin müdürlüğüne de 29 Mayıs 1909 tarihinde Hareket Ordusu subaylarından Yüzbaşı Ahmed Faik (Erner) Bey atanmıştır.⁸⁷ Mevcut polis memurlarına da dönüşümlü olarak mektepte eğitim aldırılmıştır. Ayrıca okullardaki ders programları yeniden düzenlenmiş, parmak izi ve fotoğrafçılık gibi teknik konular da müfredata konulmuştur. Sonraki yıllarda Beyrut, Erzurum, Adana, Trabzon ve Bağdat'ta da birer mektep açılmış ve daha fazla polis eğitim görmüştür.

Meşrutiyetten sonra polis mevcudunda bir azalma olmuştu. Bunun nedenlerinden biri maaşların yetersizliği gerekçesiyle polislerden bir kısmının istifa ederek başka mesleklere geçmesiydi. En önemli nedeni ise, polisin denetimini ele geçirmek ve kendi anlayışlarındaki polis sayısını artırmak için İttihatçıların yaptığı tensikat idi. Polis gücünün sayısal gelişimi de bu yargıyı doğrulamaktadır. Nitekim 1880'de 664 memura ve 3.284.332 kuruşluk bütçeye sahip olan Zabtiye Nezareti, meşrutiyetin hemen öncesinde 3.066 memur ile 14.508.122 kuruşluk bütçeye sahip hale gelmişti. Yirmi sekiz yıllık bu süre zarfında gerek memur kadrosu gerekse bütçesi yaklaşık beş kat artmıştı (Okçabol, 1940: 75). Buna karşın İttihat ve Terakki Cemiyeti, hükümetinin daha ikinci yılında polisin bütçesini 40.363.010 kuruşa yükseltmişti.⁸⁸ Ancak polis sayısının ve bütçede polise ayrılan meblağın artmasında, polisin denetimi düşüncesinin yanında, dönemin hususiyetini de göz önünde tutmak gerekmektedir. Çünkü meşrutiyetten sonra ortaya çıkan otorite boşluğu ve genel af çıkarılması gibi nedenler suç oranlarında artışa neden olmuştu. Ayrıca, toprak kayıpları neticesinde buralardan özellikle İstanbul'a çok sayıda muhacirin gelmesi de bunda etkiliydi. Bu nedenle polise ayrılan bütçenin artması da doğaldı. İttihat ve Terakki Dönemi'nin sonu olan 1918'de ise polisin bütçesi 708.715.20 kuruştur.⁸⁹

Başkent olması nedeniyle hem eski yönetim hem de İttihat ve Terakki döneminde İstanbul'un asayişine özel önem verilmekteydi. Bu nedenle kadrolardaki değişim en çok İstanbul'da yaşanmış olup tensikat nedeniyle iyice azalan buradaki polis sayısının en az 6.000'e çıkarılması gerektiği düşünülüyordu. Ancak bu sayının bir anda temin edilmesi mümkün değildi. 1910 yılı başında polis sayısı komiserlerle birlikte 2.050 kişiden ibaretti. Asayiş ve güvenliğin sağlanabilmesi için polis sayısının ilk aşamada 3.500'e çıkarılması zaruri görülmekteydi.⁹⁰

İstanbul'un yeni yönetim açısından taşıdığı önemi, aslında Paris için söylenmiş olan bir deyim, bir mebusun "İstanbul'u kim elinde tutarsa memâlik-i Osmâniyye de onun elindedir" şeklinde Osmanlı'ya uyarladığı sözler en iyi şekilde ortaya koymaktadır (MMZC, 1326: 468). Nitekim 1911'de İstanbul Polis Müdüriyeti-i Umûmiyyesi kurulduğunda Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti bütçesi sadece 1.623.800 kuruş iken Polis Müdüriyeti'ne ayrılan miktar 15.923.550 kuruşla bunun yaklaşık on katıydı (Ergut, 2004: 200). Bu durum daha sonraki yıllarda da değişmemiştir. 1911'de 1.200.000 nüfuslu İstanbul'da 2.745 polis varken (400 kişiye bir polis), diğer bütün vilayetlerin kaza ve sancaklarında 4.500.000 nüfusa 4.435 polis (1.000 kişiye bir polis) düşmekteydi. Aynı yıl polisler için yapılan toplam maaş ödemesi ise 37.760.000 kuruş olup bunun 15.280.000 kuruşu İstanbul'a ayrılmıştı (MMZC, 1327: 353). 1911 yılında özellikle İstanbul'da görülen bu merkezleşmenin ve hükümetin polisi kontrol altına alma çabalarının altında yatan sebep iktidarın burada daha güçlü olması ve başkent kontrolünü elde tutmanın

teşkilâtı hakkındaki raporunda ise İngiliz teşkilâtının diğerlerinden çok daha sade olduğunu belirtmiş, ancak Türkiye'de tatbik edilmesini mümkün görmemişti (14 Ocak 1910, nr. 5504, s. 3). Son raporunu ise Roma'dan göndermişti (23 Ocak 1910, nr. 5513, s. 2).

⁸⁵ *İkdam*, 27 Şubat 1910, nr. 5548, s. 2.

⁸⁶ Londra, Viyana ve Berlin polis teşkilâtlarının şemaları (BOA, DH. EUM. VRK, 24/53, Tarihsiz); Fransa Polis Teşkilâtı (20/62-B, Hicri 1327); İtalya Emniyet-i Umûmiyye Nizamnamesi (20/63-A, Hicri 1327); Cenevre Cumhuriyeti ve Kantonu'nun Polis Teşkilâtı (DH. EUM. THR, 84/29, Hicri 1330).

⁸⁷ BOA, DH. MKT, 2827/50, 1 Haziran 1909/19 Mayıs 1325. Ayrıca bkz. İbrahim Feridun, *a.g.e.*, s. 88-89, 296.

⁸⁸ *Düstur*, Tertib-i sani, I, 501; *Takvim-i Vekayi*, 20 Ağustos 1909/7 Ağustos 1325, nr. 307, s. 5; *Devlet-i Osmâniyye'nin 1325 Senesine Mahsus Bütçesi*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1325, s. 66-69.

⁸⁹ *Düstur*, Tertib-i sani, X, 185; *Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'nin 1334 Sene-i Maliyyesi Bütçesi*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1334, s. 132-134.

⁹⁰ BOA, DH. EUM. THR, 21/47.

önemini anlamış olmasıdır. Merkezileşmenin 1911 yılına denk gelmesinin en önemli nedeni ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk defa Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Ahali Fırkası gibi örgütlü ve düzenli bir siyasal muhalefetle karşılaşmasıdır (Ergut, 2004: 201). 1912 yılına gelindiğinde İstanbul'da 2.430, vilayetlerde ise 4.468 olmak üzere ülke genelinde toplam 6.898 polis bulunuyordu.⁹¹ Bu rakamlar Avrupa ile kıyaslandığında hâlâ çok azdı. Ülkedeki toplam polis sayısı ancak Avrupa başkentlerindeki polis mevcudu kadardı.⁹² Vilayetlerdeki polis sayısındaki artış ise daha yavaştı.

Yapılan çalışmalara rağmen polis sayısı hiçbir zaman istenen seviyeye getirilememişti. Bunun başlıca sebebi tensikat olmakla beraber başka sebepler de vardı. Bunlardan biri I. Dünya Savaşı'nın çıkması ve seferberlik ilânını müteakip polis olabilme şartını taşıyan 23-30 yaş arasındaki genç nüfusun askere çağrılmasıydı. Hatta polis eksikliğini gidermek için muhacirlerden polis alınmaktayken, üç aydan fazla müddetten beri Osmanlı topraklarına yerleşmiş olan muhacirlerin askere çağrılması kararı bu imkânı da ortadan kaldırdı.⁹³ Ayrıca, bir tarafta polis ihtiyacını karşılamakta sıkıntı yaşanmaktayken diğer taraftan da polisler çeşitli gerekçelerle meslekten çıkarılmaktaydı. İstifa edenlerin sayısı da oldukça yüksekti.⁹⁴ Nitekim 1918 yılındaki polis mevcudu 6.868 kişi olup (Tongur, 1946: 251-252) bu sayı 1911-1912 yıllarındaki kadardı.

SONUÇ

II. Meşrutiyet döneminin ilk yıllarında bir taraftan eski polis memurlarının tasfiye edilmesi diğer taraftan da yeni alınacak olanların iyi bir şekilde seçilip yetiştirilmesi amaçlanmıştı. Bunun için devlet dairelerinde ve polis kadrolarında tensikat yapılmasına karar verilmişti. Ancak İttihatçılar tensikat işlemlerine tam bir hazırlık yapmadan ve dairelerde ne kadar memura ihtiyaç olduğunu tespit etmeden başlamıştı. Nitekim bu durum bazı sorunlara yol açmış, bu sorunları çözmek için önce bir Tensikat Kanunu çıkarılmış kısa bir süre sonra da bu kanuna bir ilave yapılmasına gerek duyulmuştu. Diğer taraftan tensik komisyonlarının vermiş olduğu kararlardan bir kısmının haksız olduğu görüldüğü için bunların yeniden incelenmesi amacıyla Tetkik-i Tensikat Komisyonu teşkil edilmişti. Tensikat meselesinin birkaç yıl sürmesi ve alınan kararların uygulanmasındaki aksaklıklar dikkate alınırca bu konuda İttihatçıların pek başarılı olduğu söylenemez. Bu başarısızlıkta yeni yönetim tarafından sakıncalı görülen ve eski yönetimle bağı olan memurların ihraç edilmesi düşüncesi de önemli bir etkidir. Çünkü bunların yerinin birkaç yılda doldurulması mümkün olamamıştır. Bunun yanında bazı ekonomik ve sosyal nedenler de polis sayısının hedeflenen seviyeye getirilememesinde etkili olmuştur. Buna rağmen yeni polis kadroları önemli oranda İttihatçıların denetimine geçmiştir.

KAYNAKÇA

ALİ CEVAT, İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi; II. Abdülhamid'in Son Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey'in Fezlekesi, Hazırlayan: Faik Reşit Unat, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

ALYOT, Halim, Türkiye'de Zabıta: Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durum, Kanaat Basımevi, Ankara 1947.

ERGİN, Osman Nuri, Türk Maarif Tarihi, İstanbul 1977, IV.

ERGUT, Ferdan, Modern Devlet ve Polis: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Denetimin Diyalektiği, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

GEORGEON, François, "1908 Jöntürk Devrimi Sonrasında İstanbul'da Ortaya Çıkan Birkaç Vak'a Üzerine", Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza: 18.-20. Yüzyıllar (Derleyenler: Noémi Lévy-Alexandre Toumarkine), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2007, s. 146-162.

II. Meşrutiyet'in İlk Yılı, 23 Temmuz 1908-23 Temmuz 1909, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

İbrahim Feridun, Polis Efendilere Mahsus Malûmat ve Terbiye-i Meslekiyye, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, Dersaadet 1326.

⁹¹ BOA, DH. EUM. MH, 33/43, 16 Mart 1912 (3 Mart 1328).

⁹² 1911 yılına ait bir çizelgede İstanbul 2.827; taşra 4.082 olmak üzere toplam 6.909 polis vardı (BOA, DH. EUM. MH, 31/79). 7 Ocak 1915 tarihli bir başka çizelgede ise taşra polis mevcudunun 5.000 olduğu belirtilmektedir (BOA, DH. EUM. MEM, 57/61). Eylül 1917'de ise taşra mevcudu 1915'tekinden daha az idi (126/46).

⁹³ BOA, DH. EUM. MEM, 67/6, lef 3, 19 Mayıs 1915 (6 Mayıs 1331).

⁹⁴ Mesela 1916 yılında İstanbul'da 136, vilayetlerde 190; 1917 yılında ise İstanbul'da 122, vilayetlerde 159 olmak üzere sadece iki yılda toplam 607 polis ve komiser kayıtlı silme cezası verilmişti (BOA, DH. EUM. MEM, 105/69, 26 Şubat 1918). Ayrıca bkz. DH. EUM. MEM, 78/56.

KARAKIŞLA, Yavuz Selim, “Osmanlı Sanayi İşçisi Sınıfının Doğuşu 1839-1923”, Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’sine İşçiler, 1839-1950, (Derleyenler: D. Quataert- Eric Jan Zürcher), İletişim yayınları, İstanbul 1998, s. 32-46.

LERMİOĞLU, Osman Nuri, Halkın İstemediği İnkılâp: Meşrûtiyet, Sabah Gazetesi Kültür Yayınları, İstanbul 1976.

Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri (MMZC), 1326, TBMM Basımevi, Ankara 1986, VI; 1327, Ankara 1991, VII.

OKÇABOL, Derviş, Türk Zabıta Tarihi ve Teşkilat Tarihçesi, Polis Enstitüsü Yayını, Ankara 1940.

SADRİ SEMA, Eski İstanbul Hatıraları, Hazırlayan: Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi, İstanbul 2002.

TOKGÖZ, Ahmet İhsan, Matbuat Hatıralarım, Hazırlayan: Alpay Kabacalı, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.

TONGUR, Hikmet, Türkiye’de Genel Kolluk, Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi, Ankara 1946.

TOPUZLU, Dr. Cemil, İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde Seksen Yıllık Hatıralarım, Hazırlayan: Hüsrev Hatemi-Aykut Kazancıgil, Arma Yayınları, İstanbul 1994.

TÜRKGELDİ, Ali Fuad, Görüp İşittiklerim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, Siyasal Anılar, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2000.

YALMAN, Ahmet Emin, Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, Yenilik Basımevi, İstanbul 1970, I.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâbîâli Evrak Odası

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti Evrak Kalemi

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiyye Müdüriyeti Muhasebe Kalemi

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiyye Müdüriyeti Tahrirat Kalemi

Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umûmiyye Müdüriyeti Memurin Kalemi

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi

İrade Kavânîn ve Nizâmât

Meclis-i Vükela Mazbataları

Şûra-yı Devlet Tasnifi

Yıldız Sadaret Hususi Maruzat

Zabtiye Nezareti

Gazeteler ve Süreli Yayınlar

Düstur, Tertib-i sani

Hukuk-ı Umumiyye

İkdam

Takvim-i Vekayi

Tanin

Yeni Gazete

